

Б.Галас, канд. філол. наук, доц.

З СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД МОВОЮ РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ "ТРИ ЛІТА"

Фототипічні видання творів-автографів Т.Шевченка дозволяють зняти чимало сумнівів текстологічного характеру й оцінити глибше літературний доробок нашого великого поета як із погляду художньо-естетичного, так і мовознавчого й загальнокультурного. Шкода, що в післямові до факсимільної публікації альбому —Три літа" [16] жодних лінгвістичних коментарів немає. Навряд чи зайвим було б тут пояснення, чому правопис творів цієї збірки суттєво не такий, як у виданні —Кобзаря" 1840 р. Адже є підстави припускати, що кінцеву правописну редакцію включених до —Кобзаря" віршів здійснив хтось досвідченіший у таких справах — найімовіріше, Є.Гребінка [3, 9—10]. Напевно, саме через відсутність можливості порівняти прижиттєві видання творів Т.Шевченка з рукописами поета виявилися неточними такі міркування І.Огієнка про правопис

—Кобзаря" 1840 року: —Шевченко мало дбав про свій правопис і звичайно писав по-стародавньому, по-традиційному. Цей стародавній правопис у більшості своїх рис збігався з тодішнім російським правописом, бо російський правопис ішов за давньою церковнослов'янською традицією. [...] Року 1860-го, у Петербурзі, в друкарні П.Куліша, вийшов Шевченків

—Кобзар", і тут правопис був відмінніший, як у першому виданні 1840 року. Поскільки правопис 1840 року був правописом головно самого Шевченка, постільки правопис —Кобзаря" 1860 року був правописом головно П.Куліша. І цей правопис —Кобзаря" 1860 року сильно поширився в Україні, тому він відіграв більшу роль в історії української літератури" [12, 67—68].

Рукописна збірка —Три літа" [18] засвідчує, що Т.Шевченко не писав своїх творів у дусі правопису —Кобзаря" 1840 р. Чимало в цій збірці тако-го, із чим при підготовці до друку в тогочасних умовах найкраще впоратися у плані орфографії міг тільки П.Куліш. Тема, наскільки вдалими були (а де не дуже) заходи П.Куліша у правописному редагуванні творів Т.Шевченка, в науці, напевно, ще не вичерпана. Адже у полі зору фахівців завжди залишатиметься проблема автентичності текстів Кобзаря, наскільки відповідають надруковані їх варіанти рукописним оригіналам, щб і хто стоїть за правописним доопрацюванням творів Т.Шевченка. Обов'язковою передумовою одержання нових знань у цьому напрямі є якомога точніші уявлення про форму і зміст кожного слова, написаного

Т.Шевченком власноруч.

Предметом нашого зацікавлення є фототипічно відтворені рукописні тексти Шевченкових творів зі збірки —Три літа", на підставі вивчення яких маємо намір показати, чи справді такий уже —хаотичний" тут правопис і чи не можуть залишені Кобзарем письмові фіксації бути корисними для вивчення важливих особливостей живорозмовної мови, носієм якої був у повсякденному спілкуванні Т.Шевченко, зокрема, тих особливостей, які не знайшли відображення у надрукованому їх варіанті, до якого ми звикли, як звикли і до далеко не в усьому досконалого сучасного нашого правопису.

Залишаючи без коментарів брак належного пунктуаційного оформлення текстів, небґрунтований —демократизм" у вживанні малої букви у власних назвах, у написанні слів разом і окремо, подаємо нижче короткий перелік фонетичних, морфонологічних (а у зв'язку із цим і

правописних) особливостей рукописної збірки —Три літа", на які варто, як нам здається, звернути більшу увагу дослідникам історії мови і діалектологам. На жаль, цей перелік зроблено без урахування праць О.Синявського —Дещо про Шевченкову мову. Спроба вияснити декотрі сумнівні моменти Шевченкової вимови" (1925), —Елементи Шевченкової мови; їх походження й значення. Принципи редагування мови й правопису Шевченка та конкретні зразки (пропозиції)" (1931), —Правописне оформлення творів Т.Шевченка" (1933), а також —Три літа Шевченка" (1922), ознайомитися зі змістом яких нагоди у нас не було.

1. Звук [i] Т.Шевченко позначає переважно буквою *и*, а в позиції перед [й], дуже зрідка в інших позиціях — буквою *і*: *сто литъ* (16), *тільки* (16), *звирь* (24), *мій* (16), *на всій* (16), *сынїмъ* (15 зв.), спорадично *h*. Таке, здавалося б, логічне й просте вирішення цього часткового правописного питання сприймається в ряді випадків як не позбавлене суперечностей. Очевидно, жива мовна звенигородська стихія ставила поета перед необхідністю позначати не лише так званий дієзний [i], що походив із —ятя" [ě] та [e] в новозакритому складі, а й такий [i], перед яким приголосні вимовлялися твердо (походив цей звук із [o] в новозакритому складі та з фіналі [ыйе] у формах наз. і знах. відмінків множини прикметників).

Ідеться про вимову типу [лий] —лій", збережену на час складання —Атласу української мови" в ареалі Київ — Прилуки — Конотоп — Ніжин — Київ і далі на захід; на протигагу цьому південніше — [л'ій], навколо Чернігова — [лу;~й], [луо;~й], [луй], [лой] та ін. [1, № 57]. Подаючи зразки відмінювання іменників, О.Павловський у своїй граматиці вказав три народнорозмовні форми слова, що означають по-російськи 'свечное сало', а саме: *лій*, *луй*, *луйй*; у таблиці за еталон узято *луйй* — так у наз. і знах. відмінку [13, 6]. Про необхідність вивчення й обговорення проблеми про характер українського [i] не так давно писав Ю.Шевельов, констатуючи що в академічному курсі —Сучасна українська літературна мова. Вступ, фонетика" (К., 1969) —питання твердої вимови приголосних перед *i*

в літературній мові, як і питання про наслідки відкинення такої вимови для фонологічної системи української мови замовчано. Тільки глухо зга- дано про таку вимову як, мовляв, діалектну... Фонологічну систему укра- їнської літературної мови знівельовано з російською, але нишком, ниш- ком, під загальне мовчання" [19, 219]. Учений мав на увазі, що наукові висновки таких знавців, як О.Синявський, П.Коструба, М.Наконечний, про характер українського [i] були відверто зігноровані. Свого часу ви- словлював стурбованість фактом вилучення з українського правопису відомостей про випадки непалатальної вимови приголосних перед *i* М.Грушевський [8, 387].

Саме позначення недієзного [i], чи [i^и], чи [i^л] — континуанта звука [o] в новозакритому складі — вбачаємо в написаних Т.Шевченком з **ы** сло- вах: *дидывъ своихъ* (85), *въ чужій теплый хати* (32), *въ нетоплений хати* (101 зв.), *на земли безконечный* (85 зв.); а недієзний континуант [i] з [ыйе] — у словах: *твои квиты молодьи* (47 зв.), *вольныи* (112 зв.), *широкотолы* (106), хоча є й форма дав. відм. *милій*, що римується зі словом *могыли* (106). Пор. також у —Кобзарі" 1840 р.: *злыи люди; прыйшлы висты не добрыи* (25).

Цікаві в цьому зв'язку такі суміжні поетичні рядки: *На вольный воли* *На козацькій доли* (13), де *-кій*, очевидно, засвідчує інший характер (більш високе підняття) голосного після задньоязикового перед [й], ніж у випадку *-ный*.

У граматиці О.Павловського [13] окремі приклади також засвідчують уживання українцями недієзного [i]: род. відм. мн. *панывъ* (6, 91), присв. прикм. *чóртывъ* (11, 109), *въ тымъ барлозі* (97), і такі приклади залишилися без коментарів як самого О.Павловського, так і багатьох дослідників граматики (зокрема й М.Жовтобрюха), які, характеризуючи спосіб позначення О.Павловським голосного [i], говорять про те, що в граматиці О.Павловського уперше [i] послідовно позначається буквою *i*, незалежно від походження звука [i]. Однак, виявляється, навколо [i], що походить із [o] та [ыйе], не все в О.Павловського так однозначно.

Ф.Жилко відзначав, що —приголосні **д, т, з, с, н, л** перед *i* з давнього **о** в південно-східних говорах здебільшого пом'якшуються, в полтавсько-київському діалекті (в частині говірок) теж, в інших же говірках середньої Наддніпрянщини вони напівпом'якшені або тверді", й подав транскрибовані записи троякої вимови слів *розділ, тік, зір, сіль, ніс, глід* [9, 15].

Додамо, що й І.Варченко описав спорадичну твердість приголосних у вимові літніх людей, носіїв говірок Лубенщини: *зліст', ослін, сміл* [4, 22]. Крім того, І.Варченко в тих же говірках помітив, що звуки [г], [к], [х] і [б], [п], [в], [м] не лише перед [i] з давнього [o], а й перед [i], що походить із давніх [ě], [e], [и] та ін., пом'якшуються менше, ніж зубні [4, 21]. Полтавськi говори мають інші рефлексии давнього [o] у формах род. відм. мн. Іменників, порівняно з чернігівськими: *ку'з, ну'р, су'у, л'ікаріу', воліу', нир, нор* та ін. [4, 28].

2. Не все прозоро з випадками, коли замість очікуваної букви *ы* на позначення [и], як підказувала б сучасна літературна норма, у Т.Шевченка *и*, що використовується поетом переважно для позначення [і]. Чому, наприклад, написано *милий*, а не *мылий*? Найпростіше пояснення цього полягало б у тому, що давні [ы] та [і] злилися в українській мові в одному звукові [и], і Т.Шевченко, як і багато хто до нього і після нього, сплутував *и* та *ы*, розуміючи під цими графемами той самий звук — [и]. Але ж повної волі Кобзар собі у вживанні *и*, *ы* все-таки не давав, бо основне призначення букви *и* у нього — позначати [і]. Припускаємо, що Т.Шевченко,

як, між іншим, і О.Павловський [докладніше див: 6] не міг у ряді випадків дати собі ради із виявом фонемі [и] як [и¹] чи навіть [и^и]. Тому подекуди, де можна б очікувати в Т.Шевченка *ы* на позначення [и], ми бачимо *и*, бо, мабуть, мається на увазі вимова типу [и¹], а то й [і]. Хоча не виключаємо, звичайно, й можливе поплутання *и* та *ы*, як-от позначення звука [и] в однакових умовах: *Чигрине* — *чигрыне* (4) і *Чигрине* — *чигрине* (5), *единого сына* — *едыну надію* (39). І все ж уважаємо, що принаймні в цих випадках можна б говорити про свідоме варіювання *и* — *ы*, яким заковдано висхідно-спадну інтонацію поетичних фраз.

О.Павловський для розрізнення [і] та [и] вживав букви *і* та *ы*, однак він уживає й *и* — без жодних коментарів у граматиці про призначення цієї графемі. Крім випадків написання *и* на позначення континуантів [о] в новозакритих складах, нерідко трапляється *и* на позначення рефлексів давніх [і] та [ы]. В усіх випадках, у яких О.Павловський ужив *и*, за нашими спостереженнями, він мав на увазі —твердий" український звук, який не пом'якшує попередній приголосний, але це, очевидно, й не той [и], який він позначав буквою *ы*. Припускаємо, що й у Т.Шевченка у ряді випадків *и* після букв на позначення губних, шиплячих, задньоязикових, після *р*, а також у деяких інших випадках позначає не звичний і сьогодні для літературної мови звук [і] або [и], а проміжний між [и] та [і].

Ось деякі приклади для роздумів: *люды поробилы* (8), *покидае* (10 зв.), *покинула* (30 зв.), *розривае* (10 зв.), *недолюдки, батьки* (11), *не завидуй* (12), *ворушиця* —ворушиться" (12 зв.), *дывися, дывись* (12 зв.), *не питае* (13 зв.), *не бачить* (13 зв.), *криныцю* (17), *зъ бурлаками* (17), *чотыри* (18, 20), *дивчина* (19), *умивае* (27), *Трохимъ* (32) тощо, але *дытыну* (20) і *дитына* (26), *швидче* і *швидче* (33), *подывися* і *подивилась* (34), *сыномъ* (20), *постолы* (20), *по улыцяхъ* (20 зв.), *молодыця* (22), *укрый* (23), *наймычка* (22, 27), *просыможъ* —просимо ж" (26 зв.), *покотылысь* (34). На цьому фоні привертає увагу написання назви міста Києва — скрізь із *ы* (напр. 62 зв.).

Однією з причин варіативності написань у Т.Шевченка могла бути варіативність самої вимови у земляків поета. Не можна, мабуть, недооцінювати того факту, що середньонаддніпрянські говірки протягом тривалого часу активно —відбивалися" від напливу сторонніх елементів [див. 9]. На завершення викладу про характер міграційних процесів на україн-

ських землях у XIV — XVII ст. Ф.Жилко сформулював таке важливе положення: —Визначившись як окремих діалектний тип, поряд з північним і південно-західним діалектними типами, говори середньої Наддніпряни внаслідок дозаселення цієї території вбирають в себе різнодіалектні риси. Але ці відмінні від місцевих говірок діалектні риси перемелюються місцевими говорами. Постійного масового припливу населення на середню Наддніпрянину з однієї якоїсь місцевості не було. Отже, не могло бути й змішування, нашарування одного діалектного типу на інший. Однак, в окремих районах середньої Наддніпряни залишилися сліди дозаселення цієї території, що виявляються в наявності місцевих говіркових рис, споріднених з іншими діалектними типами української мови" [9, 12]. Мабуть, автографи поетичних творів зі збірки —Три літа" певною мірою відбивають оте перемелювання хоч і споріднених, а все-таки різних говіркових стихій, що могло виявлятися в почерговому вживанні то одного, то іншого варіанта. Адже виявив і описав В.Ващенко поширену варіативну вимову в полтавських говірках (навіть в устах одного мовця!) форм давального відмінка особового займенника *я*: то *мені*, то *міні* [5]. До речі, в аналізованих Шевченкових текстах представлені теж два варіанти: *мыни* (37 зв., 40 зв., 46, 53) і

мени (6, 11 зв., 21, 21 зв., 22 зв., 36). Форми *мини* не виявлено, хоча вимова [m'in'i] добре відома на батьківщині Т.Шевченка, через що *міні* як літературно-писемну норму відстоювали А.Кримський та І.Нечуй-Левицький.

3. Ненаголошений [e] часто позначається буквою *ы*, рідше *и*: *вырос-тышь* (15 зв.), *чи ны чувъ хто, чи ны бачивъ* (19 зв.), *задавлыне* (24 зв.), *зароблыну плату* (26), *рыпьяхъ* (53), *ныначе* (25, 48, 53), *чи ны такъ* (53 зв.); *цыгыну* (20), *ручията* (25), *очинята* (34 зв.) — пор. у —Кобзарі" 1840 р.: *очынята* (7), *росплылася густа коса* (21), *злыдащила* (32), *плачишь* — римується з *не бачишь* (39), *нымае* (55 зв.), *поборыте* (70 зв.), *потыче* (81), *не бриши* (93), *не верныця* (102 зв.), *ерытыкъ* (100 зв., 115 зв.), *ерытыками* (110), *ерытыкъ*, *ерытыкъ* (115), *одныси* (113 зв.), *чынцямя* (112 зв.); але: *нейде въ село* (20), *ны пита й не плаче* (20), *ченьци* (113 зв.), *не жинься*, але *оженысь* (13).

4. Континуант ненаголошеного [и] в ряді випадків позначається буквою *е*: *преснывся*, *литатему* (37 зв.), *пожевешъ* (55), *молытемусь* (22 зв.).

Помічено різне написання слова зі значенням —люди": *людьї* *люде*.

5. Буква —ять", як правило, не вживається. У кількох словах вона в тому ж значенні, у якому рекомендував її вживати О.Павловський, а саме на позначення [йе] та [’е] — *сынъ море* (61 зв.), *у сынъе*, *у гальри* (62 зв.)

6. Звукосполучення [йо] передається буквою *ё*: *ёго* (43), *до ёго* (99), Буквою *ё* позначається й [’о]: *опенёкъ* (43), *бадёрьця* (44), *слёзы* (44 зв., 57, 101, 102), *слёзами ёго* (51 зв.), *сынёму*, *сынёи* (61), *сёгодня* (98 зв.) тощо. Але: *ліохы* (76 зв.) — подібно, як в —Енеїді" 1798, 1808 рр. та в

—Кобзарі" 1840 р. Пор. в останньому: *слізозы* (9), 60), *іого* (19), *пидь людомъ* (61).

Навряд чи лише як недогляд (недбалість) можна трактувати варіантне написання *слѣзы* — з *ѣ* та *слезы* (57, 58, 66 зв.) — з *е*. У живій мові є і *слезá*, і *слъозá*, що зокрема доводять фіксації в рукописному словнику української мови Й.Скоморовського із середини ХІХ ст. [15]. Сучасне українське літературне *сльоза* — витвір під дією аналогії на місці закономірного *слиза* (< *сльза*). У род. відм. мн. із *сльзъ* могли постати внаслідок занепаду слабких редукованих *слез* (< *сл'ез*), а також *сл'оз* (< *сл'бз*). Далі відбулося вирівнювання основи за формою род. відм. мн. — у різних говірках за різними континуантами форми *сльзъ*. Згодом *о* чи *е* в закритому складі стали сприйматися у зв'язку з тими явищами, де *о*, *е* закономірно чергуються з *і*, як-от: *нір* (< *норъ*) — *нора*, *сіп* (< *сель*) — *село*. Звідси *сліз* (замість *сльоз* чи *слез*), а далі й наз. відм. одн. *сльоза* чи *слеза* (замість закономірного *слиза*).

7. Форми зворотних дієслів Т.Шевченко подав із позначенням кінцевого результату зміни *т'с'а* > *ц'а* > *ц'а*, *шс'а* > *с'а* > *с'а*:

а) інфінітив: *розговиця* —розговітися" (92 зв.). У дусі правопису О.Павловського було б трохи по-іншому — *розговіцьця*; пор.: *загоіцьця* [11, 17]; аналогічні форми й у рукописному українсько-російському словнику О.Бодяньського [2; 7];

б) 3 особа одн. теперішнього часу і простого майбутнього часу док. виду — *розивеця* (5 зв.) —розів'ється", *згадаеця* (5 зв.), *стрепенеця* (5 зв.), *верныңця* (6) —вернеться", *дывиця*, *хитаеця*, *шепчаця* (19), *просыця* (26), *диеця*, *журыця*, *мопыця* (33), *вмиваеця* (38 зв.), *здаеця* (44), *робыця* (48), *сныця* (49), *исця* —їсться" (55 зв.), *пьеця*, *не бьеця* (55 зв.), *береця* (55 зв.), *побереця* (101 зв.), *дывиця* (55 зв., 97), *смиеця* (55 зв.), *сміеця* (56), *котыця* (58), *ховаеця* (58), *усмихнеця* (59), *дывуеця* (59 зв.), *не рвеця* (64), *прокинеця* (69 зв.), *подывиця* (62 зв.), *одиураеця* (81), *навчаеця* (85), *роспадеця* (85), *розпадеця* (100 зв.), *усмихнеця* (86), *рвеця* (52), *не верныңця* (102 зв.) та ін.; пор. у —Кобзарі" 1840 р.: *найдетця* (6), *вештаетця* (15), *сміетця* (18), *трусытця* (47);

в) 3 особа мн. — *розсыпаюця* (4), *рвуця* (15), *прокинуця* (6 зв.), *цураюця* (39 зв.), *товпляця* (43 зв.), *сміюця* (47 зв.) тощо; пор. у —Кобзарі" 1840 р.: *вертаються* (27), *сміютця* (30);

г) 2 ос. одн. форм наказового способу — *схамениця* (42 зв., 79 зв.), *у насъ навчиця* (71 зв.), *подывиця* (79 зв.);

ґ) 2 ос. одн. теперішнього часу — *спускаеця* —спускається" (51 зв.), *усмихнеця* —усміхнешся" (51 зв.), *роздывися* —роздивишся" (26 зв.), *набереця* —наберешся" (55).

8. Позначення зміни в групі *чс'* (*чс'* > *ц'с'* > *ц'*): *чогобъ баця* —чого б, *бачся*" (24 зв.), *баця* (99).

9. Позначення наслідку асимілятивних змін у групі *чч'* (*чч'* > *ц'*: > *ц'*): *въ сороцѣ* (43), *въ сороци билій* (52 зв.), *Ярыноци* (31).

10. Позначення м'якості приголосного перед наступним м'яким приголосним: *соньця* (15), *безталаньня* (16 зв.), *гостыньця* (20 зв.), *враньци* (22, 27 зв.), *зильля* (23, 55 зв.), *останьнею свытыною* (25), *колысьци* (27), *таньцюе* (29), *пóраньня* (29), *на весилья* (29), *зъ двадыцятого* (39 зв.), *на распутьяхъ* (47), *жиньци* (54).

11. Сполучення приголосного з *й* — без наслідку подовження: *цвилью* (4 зв.), *нальють* (5 зв.). На цьому фоні цікава форма з подовженим [r':]: *понадвирьрю* (32),

12. Позначення оглушення з *в* префіксі *роз-* перед наступними глухими приголосними: *росплитае*, *росплитати* (8 зв.), *роскопуе* (10 зв.), *роскопана* (11), *на рострату* (24), *роспытаты* (33 зв.), *росказаты* (33 зв.), *несчулыся* (57). Відсутність позначення оглушення: *тяжко* (41).

13. Позначення звукосполучення [шч] двома буквами: *причашчаты*, *причашчалы*, *невсыпушча* (8), *не всыпушчу* (27 зв.), *насушчный* (69 зв.), *чи е крашчій* (16). Форма *красчого* у виразі *красчого й не буде* (16) видається не випадковістю, а своєрідним натяком, що й така вимова можлива. Пор. у рукописному словнику Д.Запари: *счэ —еще*", *счедрувати* —пльть счедровки", *счирий* —вйрный, пламенный", *счо* —что", *хрусч* —родъ жучка; ударъ ладонью" [10] тощо.

14. Збереження *е* після шиплячого перед складом з історично м'яким приголосним: *чернылом полыти* (47 зв.); пор. укр. нормативне *чорнило*, де *о* після *ч* — наслідок аналогії до *чорний* (< *черный*).

15. Спрощення в групах приголосних: а) в обставині, вираженій іменником із прийменником, відтвореній одним словом: *дст > ст* : *понаставомъ* (19) —понад ставом"; б) зміна *тч > ч*: *уквичалы хату* (60 зв.) Пор. у —Кобзарі" 1840 р.: *понадъ ставомъ* (61).

16. Відсутність позначення спрощення: *мертвци* (41) —мерці".

17. Різнописання в передачі займенників —що", —щось", сполучника —щоб": *шо* (8, 10 зв., 25,), *такъ шожъ теперь* (26), *шось* (22, 24, 25 зв.), *що* (9, 10, 24 зв.), *щожъ* (26).

18. Позначення помірною укання: *зузуля* (15 зв.), *ой зузуле зузуленько* (16).

19. Стягнення у звукосполученні *ій* (*ій > і*): у *висько* (18 зв.), *зъ виська* (20 зв.), *пишла селомъ* (18 зв.), *пишла, пиду* (29), *новишихъ* (44); але: *прыйшла* (29 зв.), *питты* (48).

20. Прогресивна асиміляція в сполуках приголосний + *й*: *сама не ззисть* (27), де *зйі > з':і*.

Застосовані в рукописні збірці Т.Шевченка —Три літа" орфографічні принципи, хоч і неоднорідні, в комплексі своєму найближчі, на нашу думку, до так званого слобожанського правопису, яким друкувалися, зокрема, твори П.Гулака-Артемовського, Г.Квіткі-Основ'яненка та ін., і який А.Москаленко характеризував як такий, що —мав виразну тенденцію організувати український правопис на засадах фонетичного принципу, однак якоїсь єдиної правописної системи його організаторам не вдалося виробити" [11, 21].

Варіантність у відтворенні форм слів на письмі, відсутність виразних тенденцій зводити схожі, близькі фонетичні явища до —спільного знаменника" у рукописній збірці —Три літа" могли б означати потребу поета залишити сліди нестійкої, неоднакової вимови. У цьому (не виключено!) реалізувалося бажання поєднати різні говіркові стихії, а вирішення питання про уніфікацію правопису своїх творів ще не було в автора на часі. Можливо, Т.Шевченко сподівався, що знайдеться хтось (як у випадку з —Кобзарем" 1840 р.), хто візьме на себе всі видавничі, у тому числі й правописні, турботи і наведе необхідний для громади лад, маючи достовірні фіксації живої мови, як її відчував Т.Шевченко. Цей хтось міг бути з кола таких знавців, які подбали свого часу про —Енеїду" І.Котляревського: О.Каменецький при підготовці першого видання (1798) і О.Волохінов — при підготовці четвертого видання (1842).

Як грає, виспівуючи, кобзар, затуляє то в один бік, то в другий, так і наш Кобзар-поет наче варіює мелодію слів, яку відбиває й правопис. Такий стиль вигравання звуковими барвами слова добре сприймається на слух, але правопис тут — не найкращий помічник. Т.Шевченко — передусім митець у широкому розумінні. Подекуди здається, що поет писав не пером (не букви), а пензлем, доносячи своєрідним (аж ніяк не хаотичним) способом те, що відчувала його душа, яка не терпіла шаблону й жодних обмежень. Т.Шевченко наче смакує волю, і він сам вирішує, як нею розпорядитися, даючи простір думкам (десь потай, можливо, думаючи: —Не мистецьке це діло — правопис").

Сказане підтверджує, на наш погляд, слова Ю.Шевельова, що у Т.Шевченка —неуважність до письма не означає неуважності до мови". Т.Шевченко не знехтував живої суті мовленого народного слова. Тому факсимільні видання рукописів його творів заслуговують на глибше вивчення, а відображені в них факти повинні мати у ширший, ніж досі, науковий обіг.

1. *Атлас української мови*: У 3 т. — К., 1984. Т.1: Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі; 2. [Бодянский О.М.] Фрагмент (*Балабуха — Ище*) українсько-російського словника. 30-і роки XIX ст. // ІР НБУВ. — Шифр: І, 1637; 3. *Бородін В.С.* Передмова до факсимільного видання —Кобзаря" 1840 року. — К., 1974; 4. *Варченко І.О.* Лубенські говірки і діалектна суміжність (Фонетичні риси протягом трьох століть). — К., 1963; 5. *Ващенко В.С.* Полтавські говори. — Харків, 1957; 6. *Галас Б.К.* Лексикографічна спадщина О.Павловського і формування нової української літературної мови (До 230-річчя з дня народження О.Павловського) // Науковий вісник Ужгородського університету. — Серія —Філологія". — Вип. 7. — Ужгород, 2003; 7. *Галас Б.К.* Рукописный украинско-русский словарь О.М.Бодянского // Советское славяноведение. — 1979. — № 1; 8. *Грушевський М.* До управління українського правопису // Історія українського правопису: XVI — XX століття: Хрестоматія. — К., 2004; 9. *Жилко Ф.Т.* Про умови формування полтавсько-київського діалекту — основи української національної мови // Полтавсько-київський діалект — основа української національної мови: Збірник статей. — К., 1954; 10. *Залара Д.* Краткий малорусский словарь, составленный Димитрієм Запарою. Изюмъ, 1849 // Рукописний відділ Бібліотеки РАН (СПб.). — Шифр: 45.8.241. 11. *Москаленко А.А.* Нарис історії

українського алфівіту і правопису / Для студентів-заочників. — Одеса, 1958;

12. *Огієнко І.* (Митрополіт Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., авт. передмови і коментарів М.С.Тимошик. — К., 2002;

13. Павловский А. Грамматика малорусскаго нарѣчія. — СПб., 1818; 14. Перше видання — "Кобзаря" Тараса Шевченка [Кобзарь Т.Шевченка. — Спб.: Въ типографіи Е.Фишера, 1840.— 114 с.]. — К., 1974; 15. *Скоморовський Й. Й.* Матеріялы до руского словаря, собраніи Іосифомъ Скоморовскимъ, Парохоомъ въ Березовици великой. — Т. 1—5 // ВР ЛНБС. — Шифр: АСП-305; 16. *Шаблюевський Є.* Післямова // *Шевченко Т.* Три літа: Автографи поезій 1843—1845 років. — К., 1967; 17. *Шевельов Ю.* Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови [Додаток // Внесок Галичини у формування української літературної мови: До постави питання. — Львів — Нью-Йорк, 1996; 18. *Шевченко Т.* Три літа: Автографи поезій 1843—1845 років. — К., 1967; 19. *Шерех Ю.* Так нас навчали правильних проізношеній // Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. —Т. 3. — Харків, 1998.